

בשלב הגהות
לא להפצה

ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך

מה דעתך?

דיונים מתוך חשיבה בעולם המחשבה היהודית

לא כל מאכל מכניסים לבטן. לא כל מאמר מכניסים לשכל.

מאמר זה נועד למי שמעוניין לבסס את עולם המחשבה שלו על חקירה שכלית בלבד, דבר המעורר קשיים רבים, שאותם בא המאמר לפתור.

מי שעולם המחשבה שלו מבוסס על אמונה תמימה וקבלה מרביתו, אשריו ואשרי חלקו שאינו מכיר את הקשיים הללו, ומשכך, אין לו שום צורך במאמר זה. יתר על כן, המאמר אף יזיק לנשמתו, שכן הוא כאדם בריא הנוטל תרופה מיותרת ומסוכנת.

והרי פשוט וברור, שסקרנות וכד' אינה סיבה מספקת להכניס לנשמה חומרים שעלולים להזיק לה.

ואלו ואלו כוונתם לשם שמיים.

אביגדור אמיתי, מחבר ספר אמונה טהורה, י"א טבת תשפ"ו

אשמח לקבל הערות מועילות לשם שמיים כדרכה של תורה

Mada.Hazal@Gmail.com

נושאי הדיונים

- 11..... מה דעתך? מטרת המאמר
- 12..... אסורה נא ואראה על ארבע מהפכות מחשבתיות
- 15..... ברך עלינו את השנים האלה חשיבות המאמר בייחוד בדורנו
- 17..... חכם היוזהר בדבריך בקשת המחבר
- 18..... ברשות מרנן ורבנן ורבותי יש קנקן חדש מלא ישן
- 19..... מכתב ברכה מאת הרב אהרן אופיר שליט"א מח"ס אור חדש על טוש"ע

שער ראשון: מה זה "דיונים בעולם המחשבה"?

- 27..... דיון א מה זה בכלל "עולם המחשבה"? נדון בשמות המושגים מחשבה, אגדה והגדה, ונגיע גם למילה יוונית שמתייחסת לחשיבה. נשאל האם אגדה כוללת עוד רעיונות מלבד סיפורים. לסיום נסביר למה בכלל יש צורך לעסוק בתחום זה.
- 29..... דיון ב מי ראוי לעסוק בתחום המחשבה? נביא דוגמאות מכל התקופות – תנאים אמוראים ראשונים ועד דורנו – שהיו גדולי ישראל שעיסוקם לא היה באגדה. נסביר את הסיבה לקשיים בעיסוק זה. כמו כן נעמוד על הזהירות המיוחדת שנדרשת כאשר עוסקים בתחום זה.
- 33..... דיון ג אז מה זה "דיונים בעולם המחשבה"? נפתח את הפתח לדיונים בעולם המחשבה. נביא דוגמאות מגדולי ישראל רבים שעשו זאת. נוכיח שיש תפיסות מחשבתיות מסוימות שמשתנות במהלך הדורות, וניתן לכך דוגמאות מתקופת הראשונים, התנאים ואף התנ"ך. בדרך זו נסביר מדוע גם בדורנו יש לדון בסוגיות שונות, מתוך הבנה שיש בהן שינוי תפיסה מזו שהיתה מקובלת בעבר.

- 39..... **דיון ד חשיבה עצמאית**
 מדיונים בעולם המחשבה, נתקדם לחשיבה עצמאית בעולם המחשבה. נשאל מדוע צריך לעשות זאת, למה לא להסתפק בלהקשיב לדברי הרב שלי. והאם הפחד לחשוב לבד הוא שיקול בעניין זה.

שער שני: איך חושבים?

- 43..... **דיון ה ללמוד איך לחשוב**
 נשאל למה בכלל צריך ללמוד איך לחשוב, האם יתכן שיש חובה לעשות זאת, ולמה עלינו לבחון את נכונותן של הידיעות שלנו. נדגיש שכאשר יודעים כיצד לחשוב נכון יותר, מגלים שלהרבה מהמחלוקות ומהספיקות המוכרים לנו, יש מסקנות די מוחלטות.

- 46..... **דיון ו אמונה בטענה**
 תופעה מעניינת היא, שלעיתים נראה שהטוען את הטענה, אינו מאמין לה בעצמו. לצורך כך יש לשים לב האם הוא עצמו מקבל גם את ההשלכות של הטענה שטוען, והאם הוא משתמש באותה טענה גם בנושאים חשובים יותר.

- 49..... **דיון ז הסברה ברורה**
 הבסיס לכל דיון הוא הסברה ברורה של המושגים והטענות.

- 51..... **דיון ח רמת ההוכחה**
 נחלק את הדעות לדרגות שונות של ודאות, ונדון מה קורה כשאין שום הוכחה.

- 53..... **דיון ט סוגי ההוכחות**
 נפרט את סוגי ההוכחות, נסביר את הצורך בכך – כאשר היסוד לכל בירור האמת הוא בחינה מדוקדקת של כל הוכחה, תוך היזהרות מהונאה עצמית. נשאל באלו מקרים הרגש יכול להועיל בקבלת החלטות וכיצד, ומה תפקידו של השכל הישר.

- 57..... **דיון י האינטואיציה וחולשותיה**
 טבעה הייחודי של האינטואיציה, שבה דרך החישוב אינה מתועדת, חושפת אותה בפני כמה חסרונות: אנו מוטים לבטוח בה יותר מהראוי, היא חושפת אותנו להטיות, ואנחנו מתקשים להבחין לגבי אלו תחומים היא לא יעילה. דוגמאות מעולם המדע יוכיחו את חולשותיה ויגבירו בנו את משנה הזהירות שיש לנקוט לגביה.

- 66..... **דיון יא הדמיון**
 נשאל האם הדמיון יכול להביא מידע חדש. נדגיש שכשאנו לא סומכים על כח מסוים לבירור האמת, זה לא בגלל שמצאנו שהוא מביא לטעויות, אלא בגלל שלא מצאנו שהוא מביא לבירור האמת. נשאל האם השכלתנים מתעלמים ממקורות-ידע שאינם שכליים. נדון על מקרים שבהם יש חשש שהיו שטעו והסתמכו על הדמיון, לגבי

חוויות, זיכרונות, גוזמאות ומעשיות. נביא שאלה פשוטה שיכולה להוכיח האם מקורה של חוויה מסוימת הוא במציאות או בדמיון. נסביר שרעיונות חסידיים רבים יובנו יותר אם נבין שבחסידות, במקרים רבים, השאלה אינה "האם יש הוכחה לרעיון זה", אלא "האם רעיון זה מביא לתחושת דבקות באלוקים".

75..... דיון יב הנחות יסוד

יש לשים לב לכך שבדיונים, מלבד בחינת הטענות עצמן, יש לבחון את הנחות היסוד שעליהן מבוססת הטענות. ניתן דוגמאות מעולם המדע העתיק, למסקנות שהוסקו באופן הגיוני-לכאורה, אך על סמך הנחות יסוד שגויות. וניגע בהנחות יסוד כאלה גם בעולם המחשבה.

77..... דיון יג מה סביר יותר?

במקרים רבים, ניתן להסיק מאותה עובדה מסקנות שונות. נדון כיצד נבחר מהי המסקנה העדיפה, ונעשה זאת בכמה וכמה שלבים: המסקנה הסבירה יותר, טענה שאינה יוצאת דופן, טענה שאין בה חידוש, טענה שלא יוצרת חילוק ללא סיבה, טענה שמצריכה פחות חידושים. נסביר את ההשלכות של עקרונות אלה, וכיצד הדבר חשוב הן לעצם הראיות לאמונה והן לוגיות רבות במחשבה. בין השאר, ניגע גם בסבירותה של הומאופתיה.

87..... דיון יד שינוי דעה

לאחר שלמדנו מהם הכלים לבריור האמת, נעורר על הצורך להסכים לשנות את דעתנו. נדגיש בפרט את הקושי לשנות דעה שיש בה תועלת רגשית לאוחז בה.

90..... דיון טו חז"ל

נשאל האם בבואנו לברר נושאים שונים, נוכל להסתמך על מקורות חז"ל. נשאל מדוע אנו מחויבים לדעת חז"ל בענייני הלכה, ולא בענייני מחשבה. ניתן דוגמאות רבות להשלכות העולות מכך. נדגיש שיש תועלת מהמסרים שעולים מאגדות חז"ל. לסיום ניגע באפשרות לחלוק בתחומים אלה גם על הראשונים.

100..... דיון טז דעת כלל ישראל

נשאל האם חובתנו לקבל את דעת כלל ישראל בענייני מחשבה. נעמוד על כך שיתכן שישנם תחומים שלמים שמבוססים על טעויות. נעמוד על התופעה שמלחמות כנגד דעות מסוימות בתוך עם ישראל, לא מעידות שהצד הנלחם הוא דווקא הצד הצודק יותר, או הכשר יותר. ולסיום ניגע גם בכך שההשקפות המקובלות בציבור עברו שינויים רבים בדור האחרון.

103..... דיון יז הוכחות מפסוקים

נשאל האם נוכל לברר עקרונות ופרטים בעולם המחשבה ע"י פסוקים. לסיום ניגע גם בהוכחות מלשון התפילה.

- 106** **דיון יח חשיבה ביקורתית**
 עלינו להתרגל לחשוב, כלומר לבחון סברות שאנו לומדים. יש טענות שנראות הגיוניות, אך כשבוחנו אותם, מגלים שאינן מבוססות. ניתן לכך דוגמאות רבות מסברות שונות שנאמרו, נעמוד על הבעייתיות שבהן, ונשאל כיצד לא שמו לב לבעיות כאלה. לסיום, נביא את הסיפור המלא (והלא ידוע...) של בגדי המלך, ונזכיר שגם בעת החדשה היו כאלה שעצמו את עיניהם והתעלמו מעובדות מפורשות, כדי להחזיק בדעותיהם.
- 122** **דיון יט בחינת יסוד הטענה**
 בעולם המחשבה יש טענות רבות שאין דרך לבדוקן באופן ישיר. אך במקרים רבים יש דרך עקיפה: אפשר לבדוק פרטים אחרים שנשמכים על אותו יסוד שעליו מתבססת הטענה, וכך לברר האם שיטה זו יעילה או לא. ניתן דוגמאות רבות לבחינה כזו.
- 135** **דיון כ שלילת עצם הדיון**
 ברור שלצורך בירור האמת יש חשיבות רבה לדיון הכולל קושיות ותירוצים ראיות ודחיות. עם זאת, היו כאלה ששללו מראש את האפשרות לדיון, בנושא מסוים או אף לגבי תחום שלם, וכמובן שיש צורך להתייחס בזהירות לטענות כאלה. כמו כן נביא כמה וכמה דוגמאות שטענו טענות מחודשות מאוד, אך נמנעו מלהוכיחן או להכחישן, ושוב, יש להתייחס לטענות כאלו בזהירות רבה. נזכיר גם שיש טענות שנראות כדיון, אך בעצם הן אינן דיון אמיתי.
- 139** **דיון כא מה שאין ביכולתנו לדעת**
 למרות הנטייה האנושית של ביטחון-יתר בידיעותינו, חשוב לשים לב שיש שאלות שאין ביכולתנו לברר. חלקן – מתוך חוסר ידיעת פרטים מסוימים, וחלקן – משום שמדובר בתחומים שהאדם במהותו לא יכול בכלל להבינם. יש לכך השלכות לגבי נושאים מופשטים רבים בעולם המחשבה. לסיום נדון מדוע אנשים טועים ומסתמכים על האינטואיציה גם בתחומים אלה. ונדגיש אלו סגנונות חשיבה יועילו, למרות זאת, גם לגבי עולמות מופשטים.
- 146** **דיון כב קים לי**
 גדולי הראשונים הביאו לעיתים דעות שאינן מקובלות היום. אך "מה מקובל היום בציבור" אינו ראייה חזקה יותר מדעת גדולי ישראל הראשונים, ואפילו חלקם.
- 150** **דיון כג אם זה כשר, אז זה כשר**
 במקרים רבים, דעה מחודשת של גדולי הראשונים בנושא מסוים, יכולה ללמד אותנו על האפשרות לומר סברה דומה לגבי נושאים נוספים.
- 156** **דיון כד תועלת מבירור עולם המחשבה**
 בירור עולם המחשבה בדרך שכלתנית המתאימה את עולם המחשבה אל ההיגיון והמציאות, הוא לא רק "קולא" לצורך מי שנפשו לא מתאימה לדרכים אחרות, אלא

יש בו תועלת רבה: כך נבין טוב יותר את כוונתם של חלק מהפסוקים, התפילות, אגדות חז"ל, לא נבסס את האמונה על טעויות, ואף נימנע מטעויות ביסודות האמונה. נביא מקור לרעיון זה גם מגמרא – כיצד פרשנות שמתאימה למציאות היתה יכולה להציל מכפירה. לסיום, נדון על הקשיים הרגשיים שבקבלת מסקנות שכליות, לעומת המסורת המקובלת.

שער שלישי: סוגיות בעולם המחשבה

- 162** **דיון כה על מה צריך לבסס את האמונה?**
 נדון מהי אמונה, ועל מה יש לבססה. נשאל אולי אי אפשר להוכיח את האמונה באופן שכלי, אולי האמונה היא מעל השכל, אולי היא מגיעה ממהות הנשמה, האם אפשר לבסס אותה האמונה על רגש, ומהי, בכל זאת, חשיבותו. וכיצד אפשר לבסס אותה על השכל, כאשר ידוע לנו שגם לשכל יש טעויות.
- 167** **דיון כו איסור הרהורי כפירה**
 נשאל, כיוון שאמונה צריכה להיות מבוססת על החשיבה השכלית, מדוע אין לחקור באופן שכלי גם אחר כפירה וכד'. נסביר את סיבת איסור "לא תתורו", ונדגיש את הסכנה בחשיבה עצמאית. לסיום נביא שיש לאיסור זה גם היתר מסוים.
- 169** **דיון כז הוכחות לאמונה**
 נדון בפירוט בראיה "יש מנהיג לבירה", מתוך העמקה בתנאים הייחודיים שנצרכים כדי שחיים יוכלו להתפתח על כדור הארץ בפרט, וביקום בכלל. נזכיר גם את טענות הכופרים בעניין זה. נוסיף את הראיות מהמסורת, ונשאל האם אפשר לסמוך על מסורות כאלו. נבין גם את הרעיון של הציווי להאמין. ניגע בבעייתיות שבהבאת ראיות שאינן מבוססות. לסיום, נדגיש את ייחודיותה של האמונה היהודית בייחסה לשכל.
- 181** **דיון כח אלוקים**
 נדון בשאלה מה אנחנו יודעים על אלוקים. נפתח בשאלה אחרת – על אלו מקורות נוכל להתבסס בנושא זה. ניגע בכמה נקודות – גודלו, מקומו, צמצום, רגשות, שכינה.
- 184** **דיון כט תכלית הבריאה**
 נשאל למה אלוקים ברא את העולם, ומה מטרתם של הכוכבים הרחוקים ושל יצורים שאיננו יכולים לפגוש. ניגע מכך גם לתועלת הדתית שבקבלת תורת האבולוציה. נדון גם בשאלת יעוד העולם, ובשאלה מה יהיה השלב הסופי שלו.
- 187** **דיון ל כל יכול**
 נעיין בהגדרת "כל יכול": האם הוא יכול לעשות דברים שסותרים את ההיגיון? האם הוא יכול להחזיר את הזמן לאחור? האם ישנם דברים שאנו – בני האדם – יכולים לעשות והוא לא? עיון ביישובים לקושיות צדיק ורע לו יוכיח שגם יישובים אלו

מבוססים על תפיסה מסוימת בסוגיה זו. לסיום נזכיר את ה"קושיה" האם הקב"ה יכול לברוא אבן שהוא לא יכול להרים.

190..... דיון לא ידיעה

נדון בידיעתו של הקב"ה לגבי מה קורה ומה קרה בעולם. נשאל האם הוא יודע גם מה יקרה, ונראה שהתשובה אינה פשוטה. בין השאר היא נוגעת בשאלה האם יתכן שהקב"ה יגלה לאדם את העתיד, אך בסוף יארע אחרת.

193..... דיון לב פרשנות שכלתנית למושגים רוחניים

ישנן כמה דרכים ליישב אגדות חז"ל שונות עם התפיסה השכלתנית. במקרים רבים פשוט מדובר על פרשנות שונה לאותם שמות מושגים. כך למשל לגבי המושגים קדושה, נפש אלוקית, רוח הקודש, שכינה ועוד.

198..... דיון לג בחירה

נדון בשאלה מניין שיש לנו בחירה אמיתית ולא מדובר בתחושה דמיונית בלבד.

200..... דיון לר טבע ונס

נדון על היחס בין טבע לנס. מניין אנחנו יודעים שהקב"ה מנווט את העולם, כיצד הוא עושה זאת, ומדוע הוא עושה זאת בלי שנראה זאת בפועל. נדגיש את חשיבות הבחירה. נדון על הבעייתיות שבמשפט "גם הטבע הוא נס". וכיצד ניתן לפרש את פסוקי התורה המתיחסים לניסים גלויים.

204..... דיון לה מופתים

נביא גדולי ישראל מכל הדורות שנמנעו מלהאמין לסיפורי מופתים שאינם מתיישבים עם ההיגיון. נסביר שאין זה אומר שכל סיפורי המופתים הם המצאות או רמאויות, שכן ישנה אפשרות נוספת. לסיום, נדון על מופתים שמסופרים אצל אומות העולם.

206..... דיון לו השגחה – על מי יש השגחה?

נדון בשאלות על מי יש השגחה, ועל מי אין. לצורך כך נפתח בשאלה מהי מטרתה של ההשגחה. בהמשך נחלק בין כלל ישראל, צדיקים, אנשים בעלי השפעה, שאר האנשים, הצומח והדומם.

209..... דיון לו השגחה – אנשים ללא השגחה

נדון על אנשים שאין עליהם השגחה. נזכיר ששגורים בפי הציבור משפטים רבים שמבוססים על כך שיש השגחה פרטית על כל אדם, מה שכלל אינו ברור. נדון כיצד אנחנו מודים לקב"ה, אם אין עלינו השגחה פרטית. נשאל האם מיתת האדם היא תמיד בהשגחה, והאם היא תמיד נקבעת ביום הדין. נעמוד על כך שיש תינוקות שמתים בלי שעבר עליהם אפילו יום דין אחד, ונדגיש שיש לשים לב כיצד אנשים רבים לא שמו לב לשאלה זו. לסיום נראה שגם על צדיקים לא תמיד ההשגחה מגינה, מסיבות שונות.

214 דיון לח השגחה – אולי בכל זאת יש השגחה פרטית על כל פרט?

נדון בנטייה הטבעית להשתכנע שיש עליי השגחה פרטית, ונעמיק בנושא בשביל לעמוד על שורשיו. נסביר מדוע אין זה הגיוני לטעון שיש השגחה פרטית על כל חי צומח ודומם, ונססה לעמוד על הסיבות שהביאו לדעה זו.

221 דיון לט שכר ועונש

נשאל האם יש שכר ועונש בעולם הזה. נתחיל מעונש כרת, ונסביר שיתכן שלא מדובר בעולם הזה אלא בעולם הבא. נסביר מניין לנו שהיתה מסורת על עולם הבא. נשאל למה הוא לא מפורש בתורה, ונעמוד על עליית הדורות לגבי התחומים המופשטים. לגבי הבטחות התורה על שכר בעולם הזה, נביא שלוש אפשרויות: אפשר להוציאן מפשוטן, אפשר להסביר שהיה שינוי בעניין זה במהלך הדורות, ואפשר לומר שהשכר והעונש מגיעים בעיקרון ע"פ חוקי הטבע. נעמוד גם על כך שהמטרה היא עבודה מאהבה. לסיום נדגים שכר שבעולם הזה באופן נסתר, כלומר שאפשר להסבירו באופנים טבעיים, אך דחוקים.

231 דיון מ צדיק ורע לו

נזכיר את שאלת השואה, נדחה תשובות שונות שניתנו עליה, נדון ב"צדיק ורע לו" בכלל, ונתמקד בשאלה האם הקב"ה בכלל מציל אנשים מצרות, עכ"פ באופן קבוע.

239 דיון מא תפילה – על מה מותר להתפלל

ידוע הכלל שאין להתפלל תפילת שווא. נעמיק בעניין ונראה שהחילוק בין תפילה שווא לתפילה רגילה מצריך עיון נוסף, והוא תלוי בהבנתנו את התנהלות הטבע. לסיום, נזכיר שיש שיטה שמותר להתפלל עד שעת הלידה, ונראה כיצד שיטה זו יכולה להועיל להבנת האפשרות להתפלל בכלל.

241 דיון מב תפילה – התועלת שבתפילה

נפתח בשאלה האם מותר לשאול שאלות מהותיות על האמונה המקובלת. נעבור לשאלה עצמה – האם התפילות מועילות. נדון האם שאלה כזו צריכה להתברר דרך מקורותינו או דרך בחינת המציאות. נביא כמה מקורות לכך שאין לתלות את מצוות התפילה באמונה בהשפעתה. ניגע ברעיון שיתכן שהיה בעניין זה שינוי מהותי במהלך הדורות. לסיום נשאל, אם הדבר היה בידך, האם היית מעוניין במחקר רציני שיברר את שאלה זו.

248 דיון מג נבואות ועוד מסרים רוחניים – מהותם

נזכיר שהרמב"ם הביא הסבר טבעי למושג נבואה. נציע הסבר המבוסס על תיאורים מהנביאים, מדורות מאוחרים יותר שחוו חוויות דומות, ומהסבריהם לגבי מקור הידע שקיבלו. נסביר מדוע למרות זאת, ברור שיש בנבואה מסר מה'. נזכיר גם תופעות דומות אצל אומות העולם.

- 262** **דיון מד נבואות – התגשמותן**
 נזכיר את מי שחזה אירועים משמעותיים בדיוק רב על סמך נבואות דניאל. נדון על נבואות נוספות שאנו מצפים להם, אע"פ שבמקור הם התייחסו לתקופת בית שני. נעמוד על קושי בראיות מנבואות שהתגשמו כבר בתקופת התנ"ך. ולסיום נשאל האם יש נבואה של תוכל להתגשם, וכיצד הדבר יתכן.
- 265** **דיון מה ספרי הנביאים והכתובים**
 נדון בשאלות האם דברי ספרי הנביאים והכתובים מתארים תמיד מציאות מדויקת, או שתיתכן בהם לשון גוזמה, משלים ואף טעויות. נשאל גם מה ידוע לנו על כותבי ספרי אלו, ועל עצם כתיבתם.
- 269** **דיון מו תורה**
 נדון על פרטים שונים בכתיבת התורה: האם במהלך הדורות היו שינויים בחסרות ויתירות, באופן הכתיבה, או שינויים נוספים. האם יתכן שפרטים מסוימים בתורה אינם כפשוטם, או שנכתבו בהשפעת אמונות בני התקופה. ניגע באופן מסירת התורה למשה, ואף נברר מה עושים כשדברי התורה סותרים את השכל. לסיום נשאל מדוע חשוב ללמוד את התורה שבעל פה, ולא להסתפק בספרי הלכה.
- 275** **דיון מז מצוות**
 נדון על מצוות שיתכן שמקורותיהן בעמים אחרים. נשאל מה אנחנו יכולים לדעת על טעמי המצוות, ולשם מה בכלל יש צורך במצוות. נעיר על כך שיתכן שהסתכלות שכלתנית יותר על טעמי המצוות, תקשה על הרגש וההתלהבות מקיומן. ונברר מדוע אנו מחויבים גם לדברי חכמים.
- 282** **דיון מח עם ישראל**
 נדון מה פירוש "עם סגולה", האם יש שינוי מהותי בין ישראל לשאר העמים, בנוסף לשינוי בתפקידיהם. מה הסיבה לשינוי באופי שבין ישראל לשאר העמים, האם נבואה יכולה להגיע לגר ואולי אפילו לגוי, והאם עם אחר היה יכול לקבל את התורה.
- 284** **דיון מט קבלה**
 נפרט קשיים שונים בעולם הקבלה: מניעת הביקורת השכלית, ערפול לגבי מקורו של ספר הזוהר, והשאלה האם האר"י ורח"ו היו מעוניינים שיפיצו את דבריהם. נדון כיצד בכל זאת היו גדולים שפלפלו בתחומים אלה, ומדוע יש מהציבור שנמשכים אליהם. נעמוד על כך שאין לזלזל לא במקובלים ולא בקבלה. ולסיום ניגע בשאלה מדוע מתנגדי הרמב"ם יצאו נגדו בחריפות, לעומת מתנגדי הקבלה, שבדרך כלל לא מפיצים את התנגדותם בפרהסיא.
- 291** **דיון נ כישוף**
 האם כוחות הכישוף קיימים באמת? כיצד היו כאלה שהעידו על הצלחתם? מה ההבדל בין האופן שבו בחנו תופעות כאלה בעבר, לבין האופן שבו אנו בוחנים אותן? האם היו "בעלי כוחות" כאלו שעמדו בפני ביקורת רצינית? האם יש "בעלי כוחות"

שודעים לעשות יותר ממעשיהם של מאחזי עיניים? למה קשה לעקור את אמונות אלו, ומהם הצרכים הנפשיים אותם הן ממלאות?

- 301** **דיון נא סגולות קמיעות וכו'.**
 נדון בפעולות על-טבעיות שהוזכרו במקורות יהודיים, כמו סגולות, קמיעות, לחשים, גורלות, קריאה בכף היד, קבלה מעשית. נשאל האם כל שמי שעסק בתחומים אלה, בהכרח האמין באמיתותן. נשאל האם העוסקים בתחומים אלה הם רמאים, האם יש לנו טענה נגדם ומהי.
- 308** **דיון נב יצורים על-טבעיים.**
 נשאל האם צריך הוכחה שאין שדים, או שדי בכך שאין הוכחה שהם קיימים. נסקור סיבות רבות שגרמו בעבר לאמונה בשדים, בין השאר השפעת חוסר אוורור, תופעת שיתוק שינה וחוסר בידע מבוסס. נדון האם זו בכלל אמונה יהודית, או שמדובר באמונה שהיתה מקובלת בעמים רבים בעבר. לסיום נדון ביצורים נוספים שהובאו בחז"ל, כמו בנות ים וחד קרן.
- 316** **דיון נג העיקרים.**
 נסביר מניין אנו יודעים שיש עיקרים. נעמוד על כך שמצד שני, לא ברור כיצד להגדירם, כיוון שיש סברות לכאן ולכאן. נגיע לכך שככל הנראה זו הסיבה לכך שהגדרות העיקרים הן כלליות ויש בהן "קולות" רבות, אותן נפרט.
- 320** **דיון נד סוף דבר.**
 הכל מבוסס וברור, ואעפ"כ...
- 322** **מאמרים נוספים מאת המחבר.**
- 324** **מראי מקומות.**

מה דעתך?

מה דעתך?

אכן יש ה' במקום הזה ואתה ידעת

(איגרת המאירי נגד החרם על לימוד הפילוסופיה)

ובכל זאת מצווה עלינו לחוס על כבוד של רבינו משה [הרמב"ם]... כי מלאך ה' צ-באות הוא, ואחריו לא קם כמוהו, וחייבין אנו לדון אותו לכף זכות

(איגרת רבי יהודה הרופא, ממתנגדיו החריפים ביותר של המורה נבוכים)

מה דעתך?

מטרת המאמר

מטרתו של מאמר זה, להציג ולהציע דוגמה לתפיסה מחשבתית המבוססת על ההיגיון ומחויבת לעיקרי היהדות, ולהוכיח שדרך כזו היתה שיטתם של גדולי ישראל רבים במשך כל הדורות (כיוון שמטרת המאמר להציג ולהציע תפיסה כזו, אין זה אומר שזוהי דעתו של הכותב. לכן שם המאמר אינו "מה דעתי" אלא "מה דעתך").

המאמר לא בא לשכנע שזוהי התפיסה היחידה, או העדיפה, ולא בא לטעון שלא היו גדולים שאחזו בדרכים אחרות, ולכן שמו אינו "קבלו דעתי", אלא "מה דעתך".

מאמר זה נכתב, כדרכה של תורה, מתוך דקדוק חברים ופלפול התלמידים, ומובאות בו גם מימרות מאחרים שלא הזכרתיים בשמותיהם (כדברי הרמב"ם בהקדמתו למסכת אבות).

הלומד את המאמר יחליט ע"פ נטיית ליבו, האם לשים את הדברים האלה בתוך ליבו, או על ליבו, או רחוק מליבו.

והעיקר שנתהלך לפניו באמת ובלב שלם

מטרת המאמר הזה להעיר לאדם דתי, שכבר נקבע בליבו והושג בדעתו אמיתת תורתנו, והוא שלם בדתו ומידותיו, ועיין במדעי הפילוסופים וידע ענייניהם, ומשכו השכל האנושי והדריכו להעמידו במעונו, ועמדו בפניו פשטי התורה... וישאר במבוכה והיסוס... או שיימשך אחר שכלו ויעזוב מה שידע מאותם השמות, ויחשוב שעזב יסודות התורה, או שיעמוד כפי מה שהבין מהם ולא ימשך אחר שכלו, ונמצא שפנה אחר משכלו ופירש ממנו, ויחשוב עם זאת שהוא הביא על עצמו נזק והפסד בדתו, ויישאר עם אותם הדעות הדמיוניות תוך הרגשת צער ומועקה, ולא חדל להיות בכאב לב ומבוכה גדולה.

(מורה נבוכים, פתיחה)

אסורה נא ואראה

על ארבע מהפכות מחשבתיות

■ המהפכה המחשבתית הראשונה: דבר ה' ניתן לעולם

כאשר הקב"ה רצה לבצע את המהפכה המחשבתית הגדולה ביותר, הלוא היא מתן תורת-אמת לבני יעקב איש-אמת, היה ברור שיש לעשות זאת ע"י מי שידבר בו פה אל פה.

אך לא כך היתה תחילת דבר ה' אליו. לאחר שראה שהוא יוצא אל אחיו ורואה בסבלותם, הראה לו, בהיותו רועה את הצאן, סתירה טבעית: הסנה בוער באש, והסנה איננו אוכל. משה היה יכול להמשיך לרעות את הצאן ולהתעלם מהסתירה. אך הוא החליט שלא להתעלם.

נעיין בפסוקים ונשים לב שהיו כאן שני שלבים. בפסוק הראשון הוא כבר ראה שהסנה בוער באש ואיננו אוכל. אך בראייה זו אין שום חידוש. כל אדם שהיה נמצא שם היה רואה זאת. החידוש הוא בפסוק הבא: הוא "סר לראות". הוא התפנה (אונקלוס) להתבונן בדבר (ספורנו). לולי שהוא היה מתפנה מעיסוקו, הוא לא היה יכול להעמיק להתבונן "מדוע לא יבער הסנה". ורק בגלל שראה ה' כי סר לראות (אלשיך), קרא אליו וציווהו להוציא את עמו ממצרים, ושיעבדוהו על ההר הזה.

■ המהפכה המחשבתית השנייה: עולם שכולו טוב, עולם שכולו ארוך

עברו למעלה מאלף שנה.

התנא רבי יעקב ראה את מי שקיים כיבוד אב ושילוח הקן ומת, נגד הבטחות התורה המפורשות "למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך" "למען ייטב לך והארכת ימים" (קידושין לט ע"ב). הוא היה יכול להתעלם מהסתירה. אך הוא החליט שלא להתעלם.

הוא יצא ודרש "שכר מצווה בהאי עלמא ליכא", "למען ייטב לך — לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימיך — לעולם שכולו ארוך". נגד פשטי הפסוקים, נגד מה שהיה מקובל בתקופתו. זוהי מהפכה בכל הבנת העיקר של שכר ועונש, ואפילו לא כתוב שהוא התייעץ על כך עם גדולי הדור.

מסתבר שיש אנשים שהיו מתנגדים מאוד לחידוש כזה. וכל זה למה? כי כך ראה, והבין שאם יש סתירה בין דברי התורה לבין המציאות הנראית לעינינו, יש להסביר את דברי התורה באופן אחר.

ועל כך אומרת הגמרא "אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה, לא חטא". מה שרבי מאיר, תלמידו המובהק של אלישע בן אבויה, לא הצליח לעשות בהפצרותיו "אף אתה חזור בכך" (חגיגה טו ע"א), היתה יכול לעשות ההבנה "למען ייטב לך – לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימיך – לעולם שכולו ארוך".

■ המהפכה המחשבתית השלישית: מדעי הפילוסופיה

שוב, עברו למעלה מאלף שנה.

חכמת יוון מתפשטת בעולם. מהפכות ופריצות דרך עצומות בכל תחומי המדע: לוגיקה, מתמטיקה, אסטרונומיה, גיאוגרפיה, רפואה, ועימן עולות שאלות סביב קדמות העולם, שחר ועונש, תחיית המתים, מעורבות הבורא בעולם.

יהודים רבים נקרעים ונבוכים האם להימשך אחר השכל ולעזוב את יסודות התורה, או להחזיק ביסודות התורה ולפרוש מהשכל. הם חווים צער ומועקה, כאב לב ומבוכה גדולה (מורה נבוכים, פתיחה).

רבים באותם דורות התעלמו מהסתירות הללו. הרמב"ם החליט שלא להתעלם מהסתירה.

הוא לא מתעלם מהשכל, הוא לא מתעלם מיסודות התורה. הוא כותב את המורה נבוכים כדי שימצאו את הדרך הנכונה להינצל מאותה מבוכה (שם). דברים רבים בנביאים הופכים למשל, פרשיות רבות בתורה יוצאות מפשטן, מצוות רבות מקבלות טעמים שכלתניים, יסודות רבים באמונה (כמו השגחה, שחר ועונש, נפש) מקבלים משמעויות שכלתניות. מתחדש אפילו עיקר חדש באמונה – שלילת הגשמות. ואף מתחדשת ראייה חדשה למציאות ה' (סיבוב הגלגל), ראייה שלא הוזכרה בתורה ובחז"ל, שאף הופכת לגדולה שבראיות למציאות (מורה נבוכים, ח"א סוף פרק ע).

הרמב"ם מצליח ליישב את רוב הספיקות והחמורות שבהן (מורה נבוכים, פתיחה). התורה מיושבת עם השכל.

■ המהפכה המחשבתית הרביעית

עברו קרוב לאלף שנה.

במאות השנים האחרונות אירעו מהפכות מדעיות שלא היו כמותן מעולם. אנו יודעים הרבה יותר על השלבים המוקדמים של כדור הארץ והיקום, אנחנו יודעים יותר על תקופת התנ"ך, נחקרו תחומי ה"על-טבעי", הובנו תופעות מוחיות-נפשיות רבות, יכולת החשיבה התפתחה ובכללה הזהירות מכשלים שונים, המוסריות התקדמה, ועוד ועוד. אחד מיסודות החשיבה המודרנית הוא החשדנות שלנו כלפי אינטואיציות, גם של אנשים חכמים מאוד, ובפרט לגבי תחומים שרחוקים מהמציאות המוכרת לנו. אנו מבחינים באופן נכון יותר בין רעיונות מוכחים לבין משאלות לב ודמיונות.

התפתחויות אלו הביאו עימן ברכה עצומה, ועימן הסתכלויות חדשות ממה שהיו לקדמונינו, הן מבחינת הידיעות, והן מבחינת הפרשנויות. גם לגבי סוגיות באגדה מחשבה ואמונה.

הסתכלויות חדשות אלו יכולות לקדם אותנו, אך פעם נוספת – הן מציבות אותנו בפני סתירות. סתירות בין דברי המדע לבין דברי הראשונים, חז"ל, ואף התורה. סתירות שהרמב"ם וחבריו לא הכירו, ומשכך גם לא עסקו ביישובן.

האם נתעלם מן הסתירות? האם נתעלם מהידיעות? מההבנות? מהשכל? האם נמשיך להאמין ברעיונות שאינם מוכחים?

במה נבחר?

האם נצליח ללכת בשיטתו של הרמב"ם, וליישב את התורה עם השכל?

האם, כדרכו של רבי יעקב, נצליח למנוע את חטאיהם של האלישע-בן-אבוים הבאים?

האם, כמשה רבינו, נבחר "אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה"?

מה דעתך?

והנה מזמן הראשונים ז"ל עד דורינו זה נתרבו הדעות, והידיעות החדשות שנתרחבו נגעו לפעמים גם כן בנחלת האמונה, עד שלחבלתי מעמיקים ימצאו עוד מקום לנבוכים חדשים, מה שלא יספיקו להם ההישרות הראשונות, כי בזמן ההוא עוד לא נודעו הסיבות המביאות לידי דרכי הנביכה החדשות.

על כן זאת היא הובת חכמי דורינו האמיתיים, לצאת בעקבות רבותינו הראשונים לדאוג בעד הנבוכים, ולהרחיב ידיעתם במצב החכמות כפי אורחות הדרישות החדשות, ולהראות איך שצריכות כל האמתיות להיות מושקפות על פי התורה.

ובאין ספק כי כל העובדים בזה בלב טהור ושום שכל יצליחו במפעלם. ורוח ד' הבוחר בתורה להיות לאור עולם תלמדם להשכיל לכל דבר, להעמידו על מכונו ואמיתתו.

(הרא"ה קוק, לנבוכי הדור, פרק ב)

ברך עלינו את השנים האלה

חשיבות המאמר בייחוד בדורנו

דורנו הוא דור של מהפכת מידע. כל אדם יכול להגיע תוך רגע למידע רב יותר מזה שהיה אגור בכל ספריות העולם שהיו בדור הקודם. גם גופים ממשלתיים כבר אינם מצליחים להסתיר מידע מפני האזרחים.

מהפכה זו משפיעה גם על עולם האמונה והמחשבה. שאלות שבעבר היו בגדר סתרי תורה, נידונות היום בראש חוצות ע"י מי שלא קרא ולא שנה ולא שימש תלמידי חכמים.

בכל יום ויום, ישנם אנשים שגדלו בחינוך של תמימות ואמונת חכמים מוחלטת, ותוך רגע נחשפים לראיות שונות מכיוונים שונים, ובעודם משתאים אל מול ים הידע ונפלאות הטכנולוגיה, הם עוברים מהפכה נוספת, פנימית ועמוקה: הם עומדים לבד אל מול שאלות שמעולם לא נתנו עליהן את דעתם, מול מידע וראיות שמעולם לא הכירו. יסוד-חינוכם המבוסס על "לך לך אמרינן לנזירא לכרמא לא תקרב" נפל בין רגע, ואם אין יסוד אין בניין.

לעיתים הם אף מגלים שחינוכם היה מוטעה בפרטים מסוימים, ובונים לעצמם בניין אב, כלשון הרב מרצבך זצ"ל, "ממה שבדבר זה לימדנו בערות, להגיב (ח"ו) על כל מה שלימדנו כך".

הם תוהים, הם טועים, הם תועים.

לכן, בפרט בדורנו יש חשיבות לפרסם שבמשך כל הדורות – מהירושלמי דרך הגאונים וחלק מהראשונים והאחרונים עד הדור האחרון – היו גדולי ישראל שאחזו שיסוד אמונתנו הוא השכל, שלא נאמין לדבר שאינו מיושב עם יסודות ההיגיון, ואף בנו את כל בניין המחשבה על יסוד זה, אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח.

בוודאי שיש חשיבות לכל אדם לדעת שיש שיטה כזו, ובוודאי שהיתה תועלת גדולה לאמונתם של הנ"ל אילו היו מכירים את שיטה זו עוד לפני שנתקלו בתמיהות על השיטה שבה חונכו, בבחינת "לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי".

המבוגרים שבינינו, זוכרים מן הסתם שמות של חברות מסחריות שנבנו במשך שנות דור, הפכו למעצמות, וירדו מגדולתן במהירות מסיבה פשוטה: הן לא הצליחו להתאים את עצמן לעולם המשתנה במהירות.

מה שקורה לחברות מסחריות, עלול לקרות חלילה גם לחברות אנושיות. כדאי שנשים דעתנו על כך.

שפע המידע של דורנו עלול להביא לקשיים באמונה, ויכול להביא להתקדמות לאמונה אמיתית וטהורה יותר. השנים האלה עלולות להיות לקללה, ויכולות להיות לברכה.

תפילתי לפני ה' אלוקינו, ברך עלינו את השנים האלה,
שתהיינה לברכה ולא לקללה, אמן

בני, הווי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא, שמא אתה מחסר אות אחת או מויתר אות אחת – נמצאת מחריב את כל העולם כולו.

(עירובין יג ע"א)

על כולן (מיני עוולות במקוה וממכר) אמר רבן יוחנן בן זכאי: אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר. אם אומר – שמא ילמדו וכו', ואם לא אומר – שמא יאמרו וכו' אין תלמידי חכמים בקיאים וכו'.

(בבא בתרא פט ע"ב)

לא כל האנשים ולא כל הסיעות יבוכרו בפעם אחד ובתקופה אחת, ויזדמן הדבר, שחלק אחד כבר בא עד אותה המידה בפיתוח הכרתו ותרבותו, עד שאיננו צריך עוד לאותו ההכרה של איזה צד מן האמונה המוכרחת [שאינה אמיתית], וכיוון שכן, הרי העניין ההוא דבר יתר אצלו, שהוא מעכב על מהלך רוחו וקדושת נשמתו ותעופתה. אבל באותו החוג שלא בא עדיין למידה זו, וההכרה הוא עומד לו בעינו, סילוק ענין מוכרח זה היא קציצה בנטיעות והריסת האמונה.

(הרא"ה קוק, אורות האמונה, מהות האמונה, אות ב)

חכם היזהר בדבריך

בקשת המחבר

תורה מביאה לידי זהירות.

אתה המעיין היקר, אם אכן חכמתך עמדה לך, ומאמר זה מתאים לחזק ולזקק את אמונתך, הכר נא טובה למחברו ומלא את בקשתו שלא להשתמש במאמר על מנת להתפלמס עם אלו שזכו לאמונה תמימה.

תהא יראתך קודמת לחכמתך, לך נא ראה את שלום אחיך, וצא בעקבי הצאן, אלו גדולי הראשונים שאנו הולכים בדרכם, הרמב"ם וממשיכי דרכו, שהתאמצו כל כך להסתיר את חידושיהם אלו מן ההמון, לבל יציץ וייפגע.

זכור נא שמטרת המאמר לחזק את אמונתך, ולא חלילה לגרום להחלשת אמונתם של אחרים.

ומינן ומינייהו יתקלס עילאה

מעשה ברבי אליעזר... אמר להם... לא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם.

(סוכה כח ע"א)

נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי ברבי אליעזר ואמר ליה פתח ודרוש. א"ל איני יכול לפתוח. דחק עליו ודחקו עליו התלמידים עמד ופתח ודרש בדברים שלא שמעתן און מעולם.

(אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ו)

ברשות מרנן ורבנן ורבותי

יש קנקן חדש מלא ישן

הראי"ה קוק (מאמרי הראי"ה "על הגאון רבי אברהם מסוכטשוב זצ"ל") והגר"ח שמואלביץ (שיחות מוסר, נח תשל"ג, "שימוש תלמידי חכמים ב'") התנבאו בסגנון דומה, כשהקשו כיצד נאמר על רבי אליעזר שמעולם לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, ומאידך נאמר עליו שאמר דברים שלא שמעתן און מעולם. וביארו שרבי אליעזר ידע לחדש לציבור מה שהציבור לא הבין מדברי רבו, אך רבי אליעזר ידע שזוהי כוונת רבו.

לדעתי, הסברות שבספר זה, גם אם יש בהן חידושים, הרי הם על דעתם ומתוך דעתם הרחבה והעמוקה של גדולי רבותינו שבכל הדורות. זוהי כמוכּן הסיבה למבנהו של ספר זה, שבו הדיון עצמו בנוי בעיקרו על סברות, אך בשולי העמוד (השמאליים) מופיעים מפעם לפעם (במלבנים אפורים) ציטוטים של גדולי הדורות בסוגיות דומות, שמתאימים לנאמר בדיונים.

כך שאכן,

לא כתבתי בספר זה דבר שלא שמעתי מפי רבותינו שבכל הדורות

מכתב ברכה

מאת הרב אהרן אופיר שליט"א

מח"ס אור חדש על טוש"ע

לידידי הרב אביגדור אמיתי, שלום רב

קראתי את חיבורך 'מה דעתך?', מתחילה ועד סוף. שמחתי בחיבור זה שמרומם את הקורא – הבשל לכך – לרמות שכליות גבוהות. הקורא שאינו בשל לכך כנראה לא ינוק הרבה בדרך כלל, כי אחר מעט קריאה הוא ישליך את הספר ויאמר לעצמו דברי כפירה הן, ורק הקורא הבשל לכך ימשיך עד הסוף, מהקל אל הכבד, ואם ישנם אנשי ביניים שינוקו, צר לנו עליהם אבל אין לנו ברירה, אין ספק שהספר יציל יותר ממה שהוא יזיק, ופרסומו בין החכמים היא מצוה רבה. רק מי שמכיר את נשק האויב יודע למה הוצרכת לעמול להקים תומה גדולה כל כך. אני מייחל שספרך זה יסיר מעימנו כמה אמונות תפלות שנשתרשו ויקויים בנו מקרא שכתוב ומלאה הארץ דעה את ה'.

ברשותך, אכתוב תחילה כמה תוכנות כלליות על הנושא, ולאחר מכן הערות לגוף החיבור.

המדע כיום העמיד את פולחן השכל, ובצדק. השכל הוא הערובה היחידה להגיע אל האמת. אך כמה הערות על זה. ראשית, ראשוני ספרד הפילוסופים שינקו מהערבים שינקו מאריסטו, הלכו אחר השכל, אבל במושגים שהיו אז נקראים שכל, כיום אין זה קרוי כלל הליכה אחר השכל. כלומר, אמנם אריסטו היה מדעי ניסיוני נוסח המדע העדכני, אבל כל זה כשעסק במדע אמפירי הניתן לבדיקה, ועל כן הוא הוכתר לאבי הביולוגיה, שזה שם של מדע שכיום כלולים בו מדעים רבים, אבל הטעות שלו ושל היוונים היתה שאף בדברים שלא ניתנו לבדיקה הלכו אחר השכל, וברו מלבם בדברים אלו תורה של כללי חשיבה שהלכה והתפתחה, עד שנעשו אקסיומות שעל פיהם דנו בכובד ראש בפרטים שביניהם. אבל הכל היה בדוי מן הלב. כיום ידוע שכל מה שאמרו אריסטו וכל תלמידיו במשך למעלה מאלף שנים בדברים שמעל הטבע אין לו שום ערך ושום הכרח, כל שכן בזמנים האחרונים שבא איינשטיין והוכיח שהזמן הוא יחסי, ובאה מכניקת הקוונטים והוכיחה שגם המושג מקום הוא יחסי, מה שלימד עוד יותר את המדענים לא לסמוך על שום סברא והנחת יסוד בלא בדיקה והוכחה, וממילא הרבה מסברות הפילוסופים כולל הרמב"ם אינן מוכרחות.

המושג שכלי בזמנינו הוא לא רק אי הליכה אחר דמיון וכשלים לוגיים אלא אף כולל מניעה לבטוח בכל טענה עד שיהא לה הכרח גמור, וסברות בלא הוכחה, כמעט שאין להם חשיבות. בעולם חשיבה כזה אין מקום לאמונות תפלות וכמו שהארכת בכללי הלוגיקה בספרך הנזכר, ושכנעת את הקורא לחשוב כך, אבל - וכאן יש אבל גדול - בעולם חשיבה כזה אם נבוא לדון על היהדות כמו שדנים במדע, וזה בעצם מה שאתה תובע בספרך, המצב לא יהיה פשוט. אנו מצווים להאמין בעיקרי היהדות, בין אם יש לנו הוכחה ובין אם לא. אמנם הפילוסופים

היהודים בזמן הגאונים והראשונים, תבעו מהאדם ואמרו לו לא מספיקה אמונה צריך ידיעה והוכחה. אך דא עקא ! אתם ראשונים שתבעו ידיעה מוכחת היינו משום שהם סברו שאפשר לבוא לידי ידיעה מוכחת, והטעם כי במושגיהם המושג ידיעה והוכחה היה לספק סברות פילוסופיות נוסח יון, וממילא הם עמדו במשימתם לספק ידיעה ואף זה עלה להם בעמל, אבל בימינו אנו באים לתבוע מהאדם ידיעה-הוכחה לאמינות היהדות ואנו משתמשים בתביעת הראשונים הנזכרים, אבל בלי משים אנו תובעים ידיעה בנוסח המעודכן במדע של זמנינו, ידיעה אמפירית מוחלטת בלי שום אפשרות להטיל ספק. יתכן שאפשר אולי לספק הוכחה כזו על זה שהעולם לא נברא מאיליו, אבל להוכיח ברמה כזו את כל היהדות כנראה שמן הנמנע וכנראה גם שבדורות הראשונים לא היתה אפשרות כזו. כמובן כיום המחזירים בתשובה אומרים לקהל שלהם - למטרות שכנוע - שהיהדות מצריכה ידיעה בנוסח מדע זמנינו ואז מביאים עליהם ראיות שלא יאותו אלא לאדם שאינו מכיר את המדע.

על כן יותר נראה שהחובה להוכיח את היהדות בהוכחה חותכת – אם יש כזו חובה, אז הכוונה להוכחה לוגית פילוסופית נוסח אריסטו, אבל חובה להוכיח את היהדות בהוכחה מדעית נוסח מדע זמנינו, מעולם לא נתבע מאדם יהודי דבר כזה על ידי התורה, ואם אנשים מבקשים ממנו הוכחה כזו אין אנו צריכים לספק אותה להם. עיקר ציווי התורה הוא לסמוך על הסברא הפשוטה, כלומר על השכל הישר, שעולם מתוחכם כזה ומדוייק כזה שנברא בדיוק רב כדי לתת לבעלי חיים וצמחים לחיות ודאי נברא על ידי בורא, ובזמנינו ידוע שהוא מדוייק בין בדיוק אסטרונומי ובין בדיוק פיזיקלי וכימי, תירוץ הברירה הטבעית של דרווין בקושי מתרץ את המבנה הפיזיקלי-כימי של העולם, הוא כנראה לא יכול לתרץ את הדיוק האסטטי שבטבע, והוא ודאי לא יכול לתרץ את הדיוק האסטרונומי שנותן את האפשרות להיווצרות חיים, אלא יש בורא, ואם יש בורא, הסברא הפשוטה היא שיש דת שהוא נתן כדי לעובדו, ואם יש דת אמיתית הסברא הפשוטה שזו היהדות כי היא הדת הכי מוסמכת. אלו סברות פשוטות ונצטוונו להאמין בהם ולהתרחק מדברים שיגרמו לנו מחשבות להסיר אותם מליבנו, ונצטוונו אף מבחינה רגשית ! לשמר את האמונה הזו, וקריאת שמע פעמיים ביום נועדה כדי לחזק את האמונה הזו מבחינה רגשית, והרגש מסייע בזה אפילו לאדם השכלי ביותר. אבל לא נצטוונו לחפש הוכחות בנוסח מדע זמנינו לאמינות כל היהדות, ואם אנו תובעים כך מהאנשים אנו טועים. הוכחות כאלו כמעט לא יתכן שיהיו בנושא כזה, ואין לנו לחפש אותם, וגם אם נמצא ראיות חותכות על מקצת מיסודי היהדות, ודאי הם לא היו קיימות בידע האנושי במשך כל הדורות, אלא הם תלויות בגלים של המדע, ולא נצטוו עם ישראל להאמין ולא להאמין לפי גלי המדע. אנו חייבים לחשוב בצורה לוגית נוסח מדע זמנינו בכל מה שאינו יסוד היהדות אבל ביסודי היהדות אין אנו דורשים מעצמינו רמה כזו כי לא נשיגנה. הציווי הוא לשמר את מה שחונכנו להאמין באמונה שהיא הסברא הפשוטה, אבל לא להוכיח כן בהוכחות מדעיות ברמה המקובלת בזמנינו במדע. החובה להוכיח את היהדות יצאה או מידי הראשונים הפילוסופים, שהתכוונו להוכחה פילוסופית, או מידי מחזירי בתשובה בזמנינו שהבינו שאם יטענו שאין הוכחה מדעית לא ישכנעו שום חכם מלומד, ועל כן על כרחם נאלצו לשקר את עצמם ולהיתלות בהוכחות פסוודו מדעיות. אבל יותר נראה שבמה שהוא יסוד היהדות עלינו להיות מאמינים בני מאמינים בצירוף הסברא הפשוטה, ומכל מקום במה שאינו יסוד היהדות אדרבה עלינו להיות מבקרים בני מבקרים

ולא פתיים מאמינים בכל דבר, כי עלינו לייצג את עם ה' הנאור שכולם יאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. אני חושב לפעמים ספק ברצינות ספק בהלצה שיתכן שבזמן ימות המשיח מה שיקרה הוא פשוט שהמדע ימצא כלים להוכיח בצורה מדעית את היהדות, ואולי גם לשחזר את מה שנשתכח מהתורה, ואז כולם יעבדו את ה'.

יש אנשים החוזרים בתשובה ויש החוזרים בשאלה, את כולם יחד יש לחלק לב' קבוצות יש החוזרים בתשובה או בשאלה מחמת רגשות כגון משבר רוחני שעברו בצד של האמונה או הכפירה, ויש החוזרים בתשובה או בשאלה מבחינה אידאולוגית מחשבתית. החוזרים בזמן מלחמה לכאן או לכאן הם שייכים לחוזרי הרגש. בציבור החרדי למשל אין כמעט חשיפה לאקדמיה מקיפה ועל כן רוב החוזרים בשאלה הם מענין רגשי, או ענין רגשי שעורר ענין אידאולוגי למחצה. לעומת זאת בציבור הדתי לאומי החשוף לאקדמיה הרבה יותר חוזרים בשאלה מבחינה אידאולוגית. חוזרים לכאן ולכאן מבחינה רגשית אינם יציבים ויכולים לחזור שוב חזרה, אבל כשזה אידאולוגי זה בדרך כלל יותר יציב. העמקנים בדרך כלל חוזרים לכאן או לכאן רק באידאולוגיה. המדע לפעמים מגלה דברים המחזקים את היהדות ולפעמים להיפך, זה בא בגלים, בזמנים שהמדע מגלה יותר את מגבלותיו קל להחזיר בתשובה מבחינה אידאולוגית, אבל בזמנים שהמדע מגלה דברים המחלישים את היהדות קשה להחזיר בתשובה מבחינה אידאולוגית, אבל עדיין אפשר להחזיר מבחינה רגשית, או לחילופין להחזיר באידאולוגיה שקרית כגון להוכיח את היהדות בהוכחות שאינם נכונות. זו הסיבה העיקרית שבעולם התשובה של השנים האחרונות קשה למצוא בין החוזרים מוחות גדולים ואנשי מדע. ככל שנצליח לבסס שיטה אידאולוגית מבוססת היטב ליהדות כך נוכל להחזיר יותר בתשובה ולמנוע את הנפילות הבאות. בזמנינו המדע גילה דברים המחלישים את היהדות, ובשביל לא להתמודד עם זה לומדי התורה מתנזרים יחסית מהמדע, ואז הם נעשים בערים ממדעים ואז נעשה בציבור הכללי מוסכמה של משוואה, 'לומד תורה – בער', ואין חילול השם גדול מזה וזה יוצר שבפני אנשים חכמים ומלומדים שאינם שומרי תורה יש חומה בצורה שאינה נותנת להם להתקרב לדת, וכשאין חוזרים בתשובה מלומדים, היהדות נחלשת ומתרכים העוזבים וחוזר חלילה.

לכל יהודי דתי יש את אוצר האמונות שממנו בנויה יהדותו, יש תלמיד חכם מעמיק המכיר בחשיבות יסודי היהדות וברדידות שאר האמונות, ולעומת זה ישנם אנשים עממים שכמעט כל אוצר האמונות שלהם הוא ללכת לקבר רבי מאיר בעל הנס בטבריה ולקרוא שם תיקון הכללי. כשאנחנו רוצים לרומם אדם באמונתו - במידה שיש לו שכל להתרומם עוד - עלינו לעשות זאת בזהירות כמו באיזמל מנתחים. כאשר אנחנו מוכיחים לאדם שאמונה הנמצאת באוצר האמונות שלו אינה נכונה הרי אנו חותכים לו בבשר החי של האמונה שלו, זה מטלטל אותו ולוקח לו זמן לאחות את הפצע, וככל שהפגיעה היא באמונה חשובה יותר אצלו כך הפגיעה משמעותית יותר. אם פגיעה זו לא תעשה בזהירות היא עלולה לא להתאחות והוא יהפך להיות אדם מנותק מאמונה, למשל אם ניקח איזה נער עממי מהצפון שעיקר חשוב באמונתו הוא לקרוא תיקון הכללי בקבר רבי מאיר בעל הנס בטבריה, ונוכיח לו בהוכחות משכנעות שרבי מאיר לא קבור שם והתיקון הכללי לא מתקן, הרי זה כמעט כמו שנוכיח ליהודי מאמין שהנצרות היא הדת האמיתית. ספרך אמונה טהורה, וכל שכן ספרך 'מה דעתך', עוסקים בעיקר בחתיכת אמונות מדומות בסכין מנתחים, והקורא קורא ולבו נצרב,

הוא רוצה להשתכנע אבל לפעמים הוא מרגיש שאין לו את הכח לשינוי המהותי הזה. השינוי חייב לבוא בדרגות של כמה שנים, אמנם כשמחברים ספר אי אפשר למשוך את הקריאה של הקורא לכמה שנים. ועל כן בספרים כגון אלו חייבים להיות גם משככי כאבים. כלומר גם הוכחות לוגיות על אמינות היהדות, ולהראות כמה שאר הדתות חלשות ליד היהדות, וכיצא בזה, וכמו כן להדגיש במה אין להטיל ספק באמונות היהדות כדי שהקורא יחוש מה נשאר לו מארגז האמונות שלו. בספר זה יש חלק חשוב של משככי כאבים המייצבים את הקורא.

אמונה חייבת להתבסס על רגשות יחד עם עמוד שדרה של שכל. עם הזמנים עם ישראל הרבה לעצמו אמונות נוספות מלאות ברגשות כגון סגולות קברים אדמורים וכו', והנה אמונה רגשית אקטואלית - קבר רחל, יש הרבה אנשים ונשים שממש מתענגים ומתרפקים על אהבה אימהית של רחל בדמיונם. אתה בספרך בא עם סכין (ולדעת המון העם - עם גרזן) וחותר את האמונות ההם וזורקם לפח עם כל הרגשות הממלאות אותם עד גדותם, לבסוף נשאר רק העמוד שדרה השכלי וזו אמונה ללא רגש וכאמור אמונה ללא רגש לא יכולה להחזיק לדורות אפילו אצל שכלתנים, כל שכן אצל המון העם ואצל הנשים - אך כאן הנקודה! אפשר וצריך לעטוף את העמוד שדרה של האמונה היהודית באמונות רגשיות אמיתיות, ובזה להנצל מהיובש. למשל באהבת ה' ביראת ה' בקרבה לה' באהבת ישראל ובאהבה להיטיב לזולת, אפשר אפילו להיות רועה צאן בשדות פסטורלים ולשיר שירי שבח לה' - את זה שום פילוסוף יהודי לא ימנע ממך, וברגשות אמיתיים כאלה אפשר לעטוף את העמוד שדרה ועם הדורות להרבות ולחדש את אמונת היהדות שיהיה עמוד שדרה עטוף ברגש יהודי אמיתי. לפי דרך חיבורך אי אפשר לאמונת היהדות להחזיק לדורות, אבל כל זה רק כשהמצב הוא כמו היום שרגשות האמונה אצל המון העם נשענים על אמונות תפילות.

כאן אעיר כמה הערות לגוף הספר.

[הערת מחבר הספר: לגבי רוב הערותיו של הרב דלקמן, התייחסתי אליהן בפנים הספר. עם זאת, בחרתי שלא לשנות או להשמיט מכל דבריו.]

לגבי מה שכתבת שאפשר שמצות תפילין הובנה בזמן המדבר באופן שונה ממה שאנו מקובלים מחז"ל - אני מאמין שטענות כגון אלו הם מדמיונותיו של 'גרץ'. ב' הערות על זה – א' הנושא של התפתחות התורה הוא לב ליבה של היהדות ואין לנו אפשרות להתפשר בזה, כי מהיכן צמחה ההבנה החדשה בתפילין? מדרשות חדשות בתורה לדין חדש שאין עליו הלכה למשה מסיני, ואף משה לא ידעו? מכאן הפתח לטענת התפתחות התורה פתוחה, ואם אין מסורת, נעשית התורה כמעט כמו עולם דרשות האגדה. ב' מה צורך יש לנו להתפשר בדבר מהותי כזה מחמת דמיונות של כמה חוקרי מצרים שמצאו הקבלה בין מצרים לישראל והחליטו שמשה היה רק חניך של 'כהני מצרים'. איזה הוכחה מדעית יש בזה לומר שבתחילה היה קמיע? מצאו תפילין כאלו בארכאולוגיה של מדבר סיני? ובפרט שאפשר לומר על דרך הרמב"ם בקרבנות, שה' נתן את התפילין כעין הקמיעות שהיו נהוגות במצרים, אבל ציוה שיכתבו בה פרשיות תורה. כמדומני שיש כאן התפשרות ביסוד היהדות בלי שום צורך.

השמטת הנוסח הגדול הגיבור והנורא אינו מחלוקת על הפסוק אלא רק האם זה אקטואלי בדור הזה או לא.

טענות הראשונים הפילוסופים שה' לא יכול לשנות את הלוגיקה, אולי כבר אינם אקטואליות, אחרי שהזמן הוא יחסי ומכניקת הקוונטים נוגדת עקרונות לוגיים, כבר יש לדון על מהות הלוגיקה בהסתכלות אחרת, ודברי הראשונים כבר אינם מוכרחים.

מה שכתבת בדיון לא, שנבואה לטובה תלויה במעשי האנשים, אין כן דעת הכל שהרי הרמב"ם כתב בהל' יסודי התורה י, ד, שנבואה טובה לא יכולה להתבטל ולכן בזה יש לבדוק את הנביא.

בענין השואה והשגחת ה' – לא היו בשואה דברים חמורים מהקללות שכבר פורשו בתורה שיאכל איש בשר בניו ובנותיו והרכה בך והענוגה תאכל בסתר את שלייתה – מי שחושב שיש בשואה סתירה להשגחת ה', שכח את פסוקי הקללות! בכלל באופן כללי עם ירידת החוסן הנפשי והתפנקות הדור החדש מחמת השפע המצוי, נעשו הרבה מהמון העם חלושי אופי ואינם מסוגלים להחשף לרוע, ואז באו דרשנים-מרצים עממיים למיניהם וכדי לזכות בפופולריות מכרו את א-לוהי אביהם והפכוהו למעין סבא נחמד שרק אוהב ומטיב ואפילו כל ימיך תעשה עבירות הוא אוהב אותך אהבה עזה ומתגעגע אליך וכו', רק תבטח בו קצת ותאמר לו תודה והוא יפתח לך את אוצרו הטוב את השמים ותהיה עשיר כקורח וכו', ואז כשקוראת לאנשים האלה איזו צרה קטנה, פתאום הם מקבלים משבר באמונה והם אומרים האמונה זה הניסיון הכי קשה שיש – בינו בוערים בעם! ה' א-להיך אש אוכלת הוא אל קנא (דברים ד, כד), וכל ספר במדבר מלא בכעסו של ה' על עבירות, כגון הרומו מתוך העדה הרעה הזאת ואכלה אותם כרגע. העולם מלא צרות. כך הוא דרכו של עולם. המציאו אמונות הסותרות את המציאות והורידו את האמונה היהודית הרוממה עד עפר. כיוצא בזה בענין רבי שמעון בר יוחאי, יש בציבור העממי אנשים שראו שה' א-להי ישראל 'אינו מספיק מרחם עליהם' ואז הקימו להם מצבה ובנו על גבה אלהי מסכה. יש לנו אליל חדש המרחם עליו יותר מה' – רשב"י, כדאי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק! אבל באמת כדאי לסמוך עליו בשעת הדחק נאמר רק בהקשר הלכתי של מחלוקת מסויימת, ודבר זה נאמר בתלמוד אף על תנאים אחרים, ובאמת לפי המבואר בגמרא במעילה יז, רשב"י היה תנא 'חמור סבר' שהתנאים פחדו לילך עמו וההולך עמו בדרך הרי הוא כהולך להריגה כי רשב"י יקפיד עליו והוא ימות, ובשבת לג, מבואר שאף אחר שיצא מהמערה היה מקפיד על מי שלא עסק בתורה והורגו על ידי שנותן בו עיניו, ומבואר שהוא היה ההיפך מהתדמית שנתנו לו, ויש אשר הקימו להם גם אם רחמניה – רחל אמנו, ואחת היא להם אם להתפלל בכותל המערבי או בקבר רחל, ויש אשר אף יעדיפו את רחל כי רחמניה היא יותר, ולא ידעו שבגמרא בברכות יח, מספקא לתלמוד אם המתים יודעים מה שקורה בעולם ושומעים את העומדים להתפלל על קברם או לא ולא איפשיטא. עלינו לקיים את ציווי של יעקב אבינו - הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם והטהרו, ואל לנו ליתן לציבור של עמי הארץ להכניס אל כל ציבור התלמידי חכמים את אמונותיו וגחמותיו.

לגבי החלוקה של הארץ לשנים עשר שכתבת שלא יכולה להתרחש – הלא אף אם מתו כל עשרת השבטים, ודאי נשארו עם מלכות יהודה כמה אנשים בודדים מכל שבט שהיו אז

במקרה או לתקופה מסויימת, (כמו שבפסחים ד., אמרינן שמי שאמר דונו דיני בימי האמוראים אמרו עליו שהוא משבט דן) והם עם השנים פרו ורבו ויתכן שיש בינינו י"ב שבטים, אלא שרובנו לא מהם. לפי הרמב"ם בהל' שמיטה י,ח, החלוקה ליי"ב שבטים היא תנאי הכרחי להחזרת כמה מצוות התלויות בארץ, ולא מספיק שיהיה רוב ישראל על אדמתם.

הדיון על תפילה אולי לוקה בחסר. ראשית יש כבר בגמרא מחלוקת האם אדם נידון בכל יום או לא, ומסיק התלמוד בראש השנה טז., כמהן מצלינן האידנא בכל יומא? כרבי יוסי דאמר אדם נידון בכל יום. משמע דלתנאים אחרים תפילה בכל יום לא מועילה אלא רק בראש השנה. זה מקור חשוב לעצם הדיון. אבל שם המחלוקת היא רק מתי מועילה תפילה אבל כולם מודים שמועילה. יש מצוה דאורייתא להתפלל בעת צרה לרמב"ן (השגות לספר המצוות), ובכל יום לרמב"ם, התנאים ודאי לא סברו שיש מצוה להתפלל והיא לא מועילה - כזו סברא אם אדם יכול לסוכרה הוא רק מהקיצונים שבפילוסופים, ועל כן צריך לחלק בדברי הגמרא שם שהדיון שם אינו על כל תפילה.. לגוף הענין, פסוקים רבים מוכיחים שתפילה מועילה כגון ויקראו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יושיעם, וכן תפילת שלמה והתפללו אליך וכו' ואתה תשמע השמים וכו'. אם נניח שתפילה לא מועילה כלל, זה מצריך אותנו לומר שאמונות בסיסיות בזמן הנביאים היו בטעות, ומה שכתבת שהמצוה להתפלל היא כדי להתקרב אל ה' או לצורך נפשי, הוא תמוה, אפשר לצוות אדם להתפלל ויהיה לו תועלת נפשית וקרבה לה', רק כשאותו אדם סבור – בטעות – שתפילתו עוזרת, אבל אדם היודע – לדברך – שתפילה אינה כלום תפילתו לא תועיל לו נפשית וקרבה לה', כי רק כשה יוצא מהלב זה מועיל לזה. הרבה יותר נכון לענות כמו התירוף האחר שכתבת שתפילה עוזרת בתנאים שלא יוכלו להוכיחה אבל כשיבוא כח מדעי שיוכל לבודקה היא לא תועיל במקומות שיוכלו לבודקה - כלומר במקומות האובייקטיביים שאי אפשר לתלותם בטענה אחרת כגון באוטיזם שהבאת, ואני מוסיף שמסתבר שגם שם היא מועילה, אם לא למנוע את האוטיזם, היא תועיל למזער את הצער הבא מזה, על כל פנים אין לנו הכרח לחתוך באזמל באמונה הזו. כמדומני שלהעמיד צד שהתפילה מעולם לא מועילה והיא רק לצורך נפשי וקרבת ה', זה כמעט כמו להעמיד צד שהיהדות אינה אמת. מה שאמרו חז"ל שנסתמו שערי תפילה, ודאי התכוונו רק שפחות מתקבלת אבל לא לגמרי, הלא חז"ל המשכו להתפלל תמיד.

בכלל, כמדומני שכיום שכבר יודעים את הכשלים הבסיסיים בהנחות האריסטוטליות, אין לנו צורך לנשק כל הגיג שיוצא מהרמב"ם וממשיכו – שהקצינו יותר ממנו. הלא הם אמרו כן כי סברו שכל דברי אריסטו אמת מוחלטת, ואנחנו ניקח את דבריהם בעיניים עצומות כשאנו כבר יודעים שדברי אריסטו מלאים טעויות? אנחנו נעשים בזה כגולם הקם על יוצר.

מעריך ומוקיר, אהרן אופיר

תוספות שהוספתי בספרי בהשפעת הספר

לפי דרך הרמב"ם הנזכרת, נראה דסבירא ליה דדוקא בדברי תורה הולכים הדורות ומתמעטים כיון שדייעת התורה אצלינו היא רק על ידי הקדמונים ולא נוכל לידע יותר מהם, אבל בעינינו אמונות ודעות כיון שהדברים תלויים בידיעת הבריאה ודרכי הנהגת ה' בבריאה,

ועם הדורות בני אדם מעמיקים יותר את ידי עתם בידיעת הבריאה וכן מעמיקים בדרכי ידיעת הנהגת ה' על ידי שמרבים בידיעה מדוייקת של מה שאירע בעבר וכן בידיעה מדוייקת של חיי צדיקים ורשעים, על כן יכולים בני אדם להתחכם בזה יותר מדורות הראשונים ואפילו יותר מהאנשים שהיו בזמן הנביאים.

האם כל הדברים הכתובים בספרי הנ"ך מדוייקים. תוס' בראש השנה יח: ד"ה זה תשעה, הביא מהירושלמי דהא דכתיב בירמיה נב, ו-ז, שנבקעה ירושלים בט' בחודש אינו נכון אלא נבקעה בי"ז, וטעו ב' חשבון וכתבו בטעות יום לא נכון, ע"כ, ומבואר מזה שסבר הירושלמי שכתבת ה סיפורים בנ"ך אינה מוכרחת להיות מדוייקת, ולפי דרך זו אפשר ליישב את הסתירות הרבות שיש בנ"ך כגון מספר מלכים לספר דברי הימים, שהדברים נכתבו לפי מה שמצאו כתוב בספר ים הקדמונים ו לפעמי ם נפלו טעויות באותם ספרים קדמונים, ולפי דרך זו אף אם יתגלו לנו דברים שיוכיחו בהוכחות ברורות שכמה דברים הכתובים בספרי הנ"ך היו בדרך מעט אחרת אין לנו הכרח לומר שאירע דוקא כמו הכתוב בנ"ך.

למעייך היקר,

אם בניין עולם המחשבה והאמונה שבדרך זו מתאים לסגנון נפשך,

ואתה מעוניין בספר ללימוד מתוך יראת שמיים,

או שאתה עוסק בקירוב רחוקים, ויועיל לך לדעת מה להשיב להם באופן שכלתני,

תוכל לשלוח בקשה לכתובת

Mada.Hazal@Gmail.com

על מנת לקבל את הספר המלא.

הַזְרֵנִי יְקוּקוֹ דְרַבְּךָ אֱהִיָּהּ בְּאַמְתְּךָ יִתְדִי לְבָבִי לְיִרְאַה שְׂמֵךְ: